

AQLLI SHARTNOMALAR VA ULARNING QO'LLANISHI

Musayev Navruzjon Eshberdi o'g'li

“OCTOBANK” AJ Muammoli aktivlar bilan ishlash departamenti direktori

Annotatsiya: Mazkur maqolada xorijiy davlatlarda keng qo'llanilayotgan aqlli shartnomalarga ta'rif, xorijiy davlatlar tajribasi, va ularning huquqiy tartibga solinishi hamda amalda qo'llanishi bo'yicha huquqiy asoslar va qo'llanilish sohalari bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: smart-shartnomalar, aqlli shartnomalar, blokcheyn, axborot texnologiyalari, kripto-aktivlar, raqamlashtirish, shartnomalar, bitimlar, raqamli iqtisodiyot.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 03-yildagi №PQ-3832-sonli “O'zbekiston Respublikasida Raqamli iqtisodiyotni va kripto-aktivlar aylanmasi sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qaroriga ko'ra investitsiyaviy va tadbirkorlik faoliyatining turli shakllarini diversifikatsiya qilish uchun kripto-aktivlar aylanmasi sohasidagi faoliyatni, jumladan mayning (turli kripto-aktivlarda yangi birliklar va komissiya yig'implari formatida mukofot olish imkonini beradigan taqsimlash platformasini ta'minlash va yangi bloklar yaratish bo'yicha faoliyat), smart-kontrakt (raqamli tranzaksiyalarni avtomatik tartibda amalga oshirish orqali huquq va majburiyatlar bajarilishini nazarda tutuvchi elektron shakldagi shartnoma), konsalting, emissiya, ayirboshlash, saqlash, taqsimlash, boshqarish, sug'urtalash, shuningdek, ma'lumotlarning taqsimlangan reyestri texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish kripto-aktivlar aylanmasi sohasini yanada takomillashtirish bo'yicha eng muhim vazifalardan etib belgilangan²³.

Y.Y. Shcherbovskiy o'z ishida “aqlli shartnoma tomonlar o'rtasida tuziladi va aqlli shartnoma shartlari bajarilishi o'zgarmas kompyuter kodi bilan ta'minlanadi”- deya ta'kidlaydi²⁴.

Shunday qilib, hozirda «aqlli shartnoma» atamasi bizning qonunchiligimizda to'liq ochib berilmayapti deb o'ylaymiz. Ushbu holat esa amalda «aqlli shartnoma» larning qo'llanishida qiyinchiliklarga olib keladi, huquqiy jihatdan «Aqlli shartnoma» taraflari himoyalalanmaydi, o'z huquq va majburiyatlarini to'liq amalga oshira olmaydi.

Qonunchilikning axborot munosabatlarini rivojlanishidan orqada qolishi, “aqlli shartnomalar”ning tartibga solinishi mexanizmlarining mavjud emasligi va ushbu atamani amalda qo'llash va shartlarining bajarilishi masalalari va ushbu munosabatlarni hal qilish usullari qonunimizning bugungi kundagi dolzarb vazifalaridir.

Yuridik adabiyotda «aqlli shartnoma» atamasi «blockchain» (bundan keyin-blokcheyn) tushunchasi bilan chambarchas bog'liq. Bundan oldin esa kripto-valyuta

²³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 03.07.2018 yildagi PQ-3832-son.

²⁴ Szczerbowski J.J. Place of Smart Contracts in Civil Law. A Few Comments on Form and Interpretation. Proceedings of the 12th Annual International Scientific Conference ‘New Trends’ 2017. Private College of Economic Studies Znojmo. P. 333.

tushunchasiga biroz to'xtalsak. Bu teng huquqli ishtirokchilarga ega bo'lgan tizim bo'lib, har qanday foydalanuvchiga har qanday joydan banklarning ishtirokisiz to'lovlarni yuborish va qabul qilish imkonini beradi. Kripto-valyutalar valyuta egalari tomonidan amalga oshiriladigan va yangilanadigan barcha o'tkazmalar (tranzaksiya) yozuvlari saqlanadigan, taqsimlangan ommaviy reestrda – blokcheynda qayta ishlanadi²⁵.

Blokcheyn - bu ketma-ket tuzilgan raqamli bloklar zanjiridan tashkil topgan tranzaksiyalar bazasi bo'lib, ularning har biri oldingi va keyingi bloklar haqida ma'lumotni saqlaydi. Bu raqamli daftarning bir turi bo'lib, undagi xesh mexanizmi tufayli yozuvlar o'zgarmasdir — bitta belgi o'zgarishi boshqa bloklarda o'zgarishni talab qiladigan harflar va raqamli belgilarning noyob to'plamidir. Blokcheynning asosiy afzalligi uning shaffofligida, chunki har qanday shaxs bloklar ichidagi ma'lumotlar bilan tanishishi mumkin, ammo hech kim uni o'zgartira olmaydi yoki yo'q qila olmaydi.

Rasmiy ravishda, «blokklar va zanjirlar» tarixi 2008-yil 31-oktabrdan boshlanadi, Satoshi Nakamoto taxallusi ostidagi shaxs birinchi kripto — valyuta tarmog'i- Bitkoin haqida «white paper» (asosiy hujjat) da qayd etgan.

Shunday qilib, blokcheyn - bu tarmoqning har bir ishtirokchisi uchun mavjud bo'lgan ma'lumotlarning taqsimlangan ro'yxat tizimidir. Misol uchun, blokcheynga asoslangan raqamli valyuta, har qanday hukumat, moliya muassasasi yoki shaxsiy advokat vakolatidan tashqarida yaratilishi, ko'chirib o'tkazilishi, saqlanishi mumkin, lekin shunga qaramasdan, har bir bitim blokcheynda qayd etiladi va hamma uchun ko'rish imkoniyati mavjud²⁶.

Bugungi kunda «aqli shartnoma» blokcheyn-bayonnomaning asosiy funksional xususiyatiga aylandi va internetda savdo qilishning mutlaqo yangi usulini ishga tushirdi.

O'ylaymizki, “aqli shartnomalar” ning tarqalishi kelajakda davom etaveradi va hayotimizga yanada chuqurroq kirib keladi. Hozirgi vaqtda respublikamiz hududida “aqli shartnomalar” yordamida tuzilgan bitimlar yoki ushbu bitimlar qonuniy kuchga ega yoki yo'qligi aniq tartibga solinmagan.

Misol uchun, 2017-yilning sentyabr oyida Ukrainada birinchi marta «Ethereum»²⁷. blok-platformasida “aqli shartnoma” orqali xonadon oldi-sotdisi bo'yicha bitim tuzildi. Xonadon “aqli shartnoma” tuzish va uning shartlari orqali muvofiq kripto valyutasiga almashtirildi²⁸.

Ko'pgina mamlakatlarda “aqli shartnomalar” orqali tuzilgan bitimlar qonuniy tan olinadi va hatto rag'batlantiriladi. Misol uchun, «Lantmäteriet» nomli Shvetsiya yer

²⁵ [Электронный ресурс]: <https://www.kaspersky.ru/resource-center/definitions/what-is-cryptocurrency>

²⁶ [Электронный ресурс]: <https://www.forbes.ru/mneniya/456381-cto-takoe-blokcejn-vse-cto-nuzno-znat-o-tehnologii>. Автор Павел Федоров.

²⁷ Карпенко О. В Украине впервые официально продали квартиру за криптовалюту // [Электронный ресурс]. URL: <https://ain.ua/2017/09/26/kvartiru-za-ethereum>

²⁸ Квартира за криптовалюту: первая сделка в Украине – Ольга Карпова.
[Электронный ресурс]: <https://ain.ua/ru/2017/09/26/kvartiru-za-ethereum/>

kadastr bo'limida blockcheinga asoslangan banklar va sanoat bilan birgalikda yer ro'yxatga olishning to'liq xususiyatli raqamli platformasi mavjud ²⁹.

Hozirgi vaqtda Avstraliyada yer-mulk ma'lumotnomalarini (registrini) raqamlashtirish olib borilmoqda. Ushbu raqamlashtirish tabiiyki, blokcheyn asosida tizimlashtirilishi rejalashtirilgan³⁰.

“Aqlli shartnomalar” cheksiz miqdordagi ma'lumotlarni saqlash uchun kadastr sohasida ham qo'llanilishi mumkin. Bundan tashqari, ma'lumotlarning taqsimlangan ro'yxat tizimi texnologiyasi ijara shartnomalarini onlayn imzolash va to'lash imkonini berishi, mulk egalariga ijara va dividendlarni to'lanishini avtomatlashtirishi mumkin.

“Aqlli shartnomalar” bilan ishlash bank muassasalariga ma'lumotlarning taqsimlangan ro'yxat tizimi texnologiyasi yagona versiyasini, xavfsiz ma'lumot almashishni, tranzaksiyalarning doimiy monitoringini va real vaqt rejimida to'lovlarni onlayn amalga oshirishni taklif etadi. “Aqlli shartnomalar” korporativ masalalarda ta'sischi va aksiyadorlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, shuningdek, ularga real vaqtda hisobotlarni taqdim etish uchun ham ishlatilishi mumkin. “Aqlli shartnomalar” orqali majburiyatlarni bajarilishining yangi usulini ko'rish mumkin, chunki maxsus dasturlash tili tufayli shartnoma shartlari avtomatik ravishda bajariladi. “Aqlli shartnomalar”ni RFID (RFID - radio signal orqali avtomatik identifikatsiya qilish usuli) texnologiyasidan foydalangan holda bojxona rasmiylashtiruv va bojxona nazorati paytida bojxona chegarasi orqali o'tadigan tovarlarning hajmini oshirish, bojxona nazoratining kengaytirilishida ham foydalanish mumkin.

Hujjatlarni saqlash va ularga kirish uchun “Aqlli shartnomalar”dan foydalanish quyidagilarni ta'minlashi mumkin bo'ladi:

- Patentlar va mualliflik huquqlari tekshirilishi mumkin bo'ladi va bu ishonchli tizimga aylanishi mumkin, chunki aqlli shartnomaning vaqt belgilarini o'zgartirish mumkin emas. Ma'lumki, tovar belgisining ustuvorligi tovar belgisini ro'yxatdan o'tkazish uchun Vazirlikka talabnoma berilgan sanaga qarab belgilanadi.

Tovar belgisining ustuvorligi, shuningdek Parij konvensiyasiga a'zo davlatda berilgan birinchi talabnoma sanasi bo'yicha yoki Parij konvensiyasiga a'zo davlatlardan birining hududida tashkil qilingan rasmiy yoki rasmiy tan olingan xalqaro ko'rgazmada ushbu belgi bilan belgilangan eksponatlarning ochiq namoyish qilingan sanasi bo'yicha belgilanishi mumkin, talabnoma beruvchi tomonidan so'ralayotgan ustuvorlikni tasdiqlaydigan zarur hujjatlar taqdim etilgan bo'lsa³¹.

- Fayllarga osongina kirish mumkin

- Hujjatlar tarmoqdagi turli kompyuterlarda mavjud bo'ladi va ularni o'zgartirib bo'lmaydi.

²⁹ [Электронный ресурс]: What are the Benefits of Blockchain in Real Estate? <https://consensys.net/blockchain-use-cases/real-estate/>

³⁰ [Электронный ресурс]: The Purchase and Sale of Real Property on Ethereum/<https://media.consensys.net/the-purchase-and-sale-of-real-property-on-ethereum-55bdc289a7b5>

³¹ Tovar belgisi va xizmat ko'rsatish belgisini ro'yxatdan o'tkazish uchun talabnoma tuzish, topshirish va ko'rib chiqish qoidalari - O'zbekiston Respublikasi Davlat patent idorasi direktorining 2009-yil 24-iyundagi 72-son buyrug'iga ilova -O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2009-yil 29-iyulda 1988-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

- Hujjatning haqiqiylikini osongina tekshirish mumkinligini ham qayd etish mumkin.

Har qanday texnik yechim singari, “aqli shartnomalar” ham texnik yoki xavfsizlik sabablari bo'yicha rejaga muvofiq amalga oshirilmasligi mumkin bo'lgan xatolarga duch kelishi mumkin. Bu rivojlanish jarayonida xato yoki kiber jinoyatchilarning aralashuvini anglatishi mumkin, bu esa istalmagan va oldindan aytib bo'lmaydigan oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, “aqli shartnomalar”da servitutlar, xavfsizlik masalalari va fors-major holatlarini qanday yozish va qayta ishlash bo'yicha hali ish olib boorish lozim bo'ladi.

Ba'zida tomonlar shartnomani to'xtatmoqchi bo'lishadi - masalan, agar ular yollagan quruvchi bajarish kerak bo'lgan ish miqdori haqida yolg'on gapirganini va ortiqcha haq to'laganligini bilib qolsa. Shartnoma ushbu yangi ma'lumotlardan qat'iy nazar o'z faoliyatini davom ettiradi. Uni sudda yoki boshqa joyda bekor qilish mumkin emas. Xuddi shunday, o'zgaruvchan sharoitlar tufayli shartnoma o'zgartirilishi kerak bo'lgan paytlar ham bo'lishi mumkin. Misol uchun, agar to'lovlar kechiktirilgan ish uchun moliyaviy jarimalar bilan o'z vaqtida marralarga erishish sharti bo'lgan bo'lsa va keyin ko'lam o'zgargan bo'lsa. Ikkala tomon ham muddatni uzaytirishga rozi bo'lishi mumkin, ammo to'lovlar avtomatik ravishda shartnomaning dastlabki shartlari asosida amalga oshiriladi - shuning uchun uni o'zgartirish mumkin emas. Tomonlar shartnomaning avtomatlashtirilgan to'lov tizimi tomonidan ushlab qolingani pullarni to'lash uchun ish tugagunga qadar shartnoma muddati bo'yicha to'lovlarni amalga oshirishga yoki shartnomadan tashqari qo'shimcha kelishuv tuzishga rozi bo'lishlari kerak bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. <https://lex.uz/docs/111181#162694>
2. Гражданский Кодекс Республики Беларусь (ГК РБ, ГКРБ, Гражданский Кодекс Беларуси) 218-3 от 7.12.1998 г. (.doc) https://kodeksy-by.com/grazhdanskij_kodeks_rb.htm
3. «О развитии цифровой экономики» Декрет № 8 от 21 декабря 2017 г. <https://president.gov.by/ru/documents/dekret-8-ot-21-dekabrja-2017-g-17716>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 03.07.2018 yildagi PQ-3832-son.
5. Якубов Ахтам Нусратиллоевич «Фуқаролик ҳуқуқий муносабатларда “Ақли (smart) шартномалар” ва уни самарали татбиқ қилиш масалалари. Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали 7 жилд 2 сон. ISSN 2181-9130 Doi Journal 10.26739/2181-9130
6. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук – «Смарт-контракт в гражданском праве»- Зайнутдинова Елизавета Владимировна.

7. Szczerbowski J.J. Place of Smart Contracts in Civil Law. A Few Comments on Form and Interpretation. Proceedings of the 12th Annual International Scientific Conference 'New Trends' 2017. Private College of Economic Studies Znojmo. P. 333.

8. [Электронный ресурс]: <https://www.kaspersky.ru/resource-center/definitions/what-is-cryptocurrency>

9. [Электронный ресурс]: <https://www.forbes.ru/mneniya/456381-cto-takoe-blokcejn-vse-cto-nuzno-znat-o-tehnologii>. Автор Павел Федоров.

10. Карпенко О. В Украине впервые официально продали квартиру за криптовалюту // [Электронный ресурс]. URL: <https://ain.ua/2017/09/26/kvartiru-za-ethereum>

11. Квартира за криптовалюту: первая сделка в Украине – Ольга Карпова.

[Электронный ресурс]: <https://ain.ua/ru/2017/09/26/kvartiru-za-ethereum/>

12. [Электронный ресурс]: What are the Benefits of Blockchain in Real Estate? <https://consensys.net/blockchain-use-cases/real-estate>.